

EL PLURILINGÜISME EUROPEU: UNA INTRODUCCIÓ

Emili Boix-Fuster

Departament de Filologia Catalana
Universitat de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ¹

«Com més llengües coneguis, més persona ets» (Dita eslovaca)

«L'Europe n'existera pas que le jour où, de droit ou de fait, l'anglais sera vraiment sa langue et où les Européens vivront avec deux langues naturelles, la leur et l'anglais» (Minc 1988)

Europa és ja un gegant econòmic, subjecte a les lleis del mercat d'Adam Smith, però encara és un nan polític. Ho demostrà, per exemple, la seva ineficiència lamentable davant el drama de la guerra civil a l'antiga Iugoslàvia. Europa és, doncs, encara un subcontinent fràgil, afaïçonat per moltíssimes ferides i cicatrius de la història que han deixat empremtes terribles. Els cementiris francesos, coberts de creus, ens en fan memòria. I moltes d'aquestes cicatrius provenen de conflictes atíats pel nacionalisme i per la ideologia homogeneïsta de l'estat-nació, un invent precisament europeu. Les identitats massa sovint han estat assassines (Maalouf 1998). Encara se cerca la congruència entre els límits estatals i nacionals (Dorian 118,18). El nou discurs del multiculturalisme liberal no ha desplaçat el vell discurs de l'autodeterminació nacional. En els estats de l'est europeu, per exemple, que es troben en processos de transició política, "a central if unstated goal of language policy is to preserve the image of the state as a nation-state" (Kymlicka i Grin 2003,23). La majoria d'aquests nous estats

independents continuen essent assimilistes respecte a les seves noves minories. Europa continua ensopant amb les mateixes pedres.

Les fronteres europees, encara que ara semblin intangibles i sacralitzades per les constitucions i pels exèrcits, han canviat ara i adés, fruit la majoria de vegades de guerres pavoroses. Aquestes fronteres han crescut des del 1990 en 14.000 quilòmetres, i encara cal afegir-hi les noves de Montenegro. Encara ara Perpinyà i Barcelona són molt més lluny que Tortosa i Barcelona, a causa d'una frontera rotunda, clara, quotidiana i tossuda. Les comunitats i els individus són fills d'un eix horitzontal (els esdeveniments contemporanis) i un eix vertical (el pòsit dels fets del passat). Les llengües i les comunitats lingüístiques són producte d'ambdós eixos. Quin paper juguen les llengües en aquesta Europa, tan torturada i envitricollada? Quin paper juguen les seves identitats o identificacions, vistes des dels països de llengua catalana? Com mantenir alhora una idea global d'Europa com mantingueren viva Erasme, Montesquieu, Kant, Monnet i Schuman, i alhora respectar la seva diversitat cultural i lingüística? És possible en un món globalitzat mantenir una convivència dialògica en la diversitat (Morin 1987)? Com compensar la discriminació que el mercat inevitablement exerceix en les minories? Calen polítiques lingüístiques explícites per a compensar aquestes desigualtats?

No pretenem aquí fer un recorregut exhaustiu per l'heterogeneïtat europea, que d'altres ja han fet (Morin 1987, Lafont 1991, Le Goff 1999, Villanueva 1999). De bon antuvi cal assenyalar que

¹ Una versió ampliada d'aquest text apareix amb el títol "Llengües i identitats a Europa" a Massip, A. (coord.) *El plurilingüisme europeu* (títol provisional). Barcelona: Publicacions de la UB.

Europa és el nostre marc de referència (Marí 1996), el marc social on se solucionen o s'enquisten la majoria dels nostres problemes. Tot i que a Catalunya haguéssim aprovat la Constitució Europea amb reticència (els índexs de vot negatiu foren més alts que en el conjunt de l'Estat) la majoria de catalans se senten europeus i involucrats amb el continent. De fet la majoria de ciutadans combinen mirades locals (encara a molta gent el que li interessa més és l'estat del trànsit, la situació meteorològica o el rànquing dels equips a la Lliga, la seva lliga). Manca encara (tot i que ens hi veiem obligats cada dia més) una mirada cosmopolita i alhora local: glocal (Beck 2005).

Però pocs saben quin model polític construeix Europa. Ara per ara és un model basat en els estats i que es fonamenta en la diversitat d'aquests estats. El lema europeu és "Units en la diversitat", ben diferent del nordamericà "Pluribus Unum", que posa l'èmfasi en l'homogeneïtzació i en l'assimilació dels nouvinguts. La situació als EUA és la d'un procés ja assolit o la d'un destí (l'anglès) ben delimitat, mentre que a Europa trobem un procés en marxa. Des de la potència dominant al món tal vegada la diversitat europea és, per tant, percebuda com una dèria bisbètica. Després de l'Índia, Europa és l'intent més ambiciós però alhora incert i dubtós de democràcia plurilingüe.

En les línies següents faré un balanç d'aquest plurilingüisme europeu, des de la perspectiva de la seva primera minoria lingüística, la catalanoparlant, que a vegades, massa ingènuament, ha pensat que Espanya era el problema i Europa la solució

D'una banda examinaré en un recorregut inevitablement incomplet la diversitat lingüística europea. De l'altra, descriuré com la Unió Europea regula aquesta diversitat, reduint-la o acreixent-la.

2. EL REPTA DEL PLURILINGÜISME EUROPEU

Un heterodox de la sociolingüística catalana, Lluís Vicent Aracil, i també un reivindicador de la figura de Ventura (1963, 1991), plantejarà en un dels seus primers treballs el repte del plurilingüisme i de la unificació europea. El seu títol, significativament, serà: "Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l'Europa nova" (1965, publicat el 1982), que es feia ressò de l'obra pionera de Meillet (1918). Aracil plantejarà programàticament el problema:

«(p.34) La unificació política d'allò que Auguste Comte anomenava l'"Occident Européen" no podrà deixar de posar a la llarga problemes sociolingüístics d'una amplària sense precedent en aquest racó de món" (...) "D'una banda caldrà evidentment triar un idioma supranacional i assegurar-ne el funcionament més adequat als interessos del conjunt. D'altra banda caldrà simultàniament garantir la subsistència normal i autònoma de cada idioma nacional»

Aracil planteja clarament la necessitat d'una interllengua europea que farà innecessàries les interllengües estatals. I reivindica una tradició europea única en què alhora hi ha tradicions nacionals amb gran diversitat cultural i lingüística amb força interdependència i "una coherència formidable, sense unitat ni hegemonia"(p.36). El clàssic Heinz Kloss, ja vell, coincidia amb Aracil en l'al·locució que va obrir el congrés sobre els problemes lingüístics i la unitat europea, celebrat a Merano el 1980 (Kloss 1982, citat a Marí 1990,130):

«En la unificació gradual d'Europa, que tots desitgem, ens cal superar dues comeses completament diferents: hem de millorar les possibilitats de comprensió oral i escrita entre les comunitats d'Europa i hem d'impedir, alhora, que en aquesta unificació siguin conscientment o

inconscientment discriminades i perjudicades les comunitats mitjanes i petites»

Més endavant, tant Siguan (1995) com Marí (1996), de maneres diferents, fan propostes per a Europa, basades en el multilingüisme, sense renunciar a la pròpia identitat lingüística. Finalment Badia (2002) elabora un excel·lent diccionari de les llengües d'Europa que facilita qualsevol intent comparatiu, el qual arriba acompanyat d'un mapa lingüístic del continent (Secretaria General de Política Lingüística 2004)

3. UN RECORREGUT PER LA DIVERSITAT LINGÜÍSTICA EUROPEA

Els límits d'Europa són imprecisos. Diversos imperis (el romà, el carolingi, l'austrohongarès, l'alemany, l'otomà, el napoleònic) se n'han apoderat però mai d'una manera completa. La varietat ètnica (i també lingüística) és un tret substancial d'Europa. Hi ha unes cinquanta llengües autòctones a Europa (no comptem les llengües de les noves migracions) i n'hi ha unes trenta-dues de reconegudes com a oficials. Aquesta diversitat és moderada en el context planetari. Si bé la diversitat europea és superior a l'americana (Amèrica ha estat molt homogeneïtzada per l'anglès, el castellà, el portuguès i el francès) és inferior a la del subcontinent indi o a la d'Àfrica, on es manté molt millor el multilingüisme.

Podem classificar les llengües i els grups lingüístics europeus de moltes maneres. Ho fem a continuació en base a la tipologia lingüística i a la distribució geogràfica, en base al pes demogràfic i al poder d'atracció, en base a la vitalitat etnolingüística subjectiva i en base al tipus de política lingüística.

3.1. Tipologia lingüística i distribució geogràfica

Europa és un subcontinent fonamentalment indoeuropeu. Totes les llengües que hi trobem pertanyen a aquesta gran família llevat de les de la

família finoúgrica (finès i estonià) i dos illots, un d'interior, el basc, i un de perifèric, una llengua semítica amb grafia llatina, el maltès. La resta de llengües europees, les germàniques, les bàltiques, les cèltiques, les romàniques i l'albanès i el grec, tenen la mateixa filiació, fins i tot el que quedi de caló, llengua indoiraniana. Quantitativament les tres grans famílies són la germànica, l'eslava i la romànica, cadascuna amb aproximadament dos-cents milions de parlants. Les llengües germàniques s'estenen pel centre (neerlandès, frisó, alemany), nord (suec, danès, noruec, islandès) i oest europeu (anglès). Les llengües romàniques s'estenen pel sudoest i sud (francès, occità, romanx (ladí i friülà), sard, italià, català, gallec-portuguès, castellà) llevat del cas aïllat del romanès a l'est. Les llengües bàltiques es parlen a les repúbliques homònimes de Letònia i Lituània. La família eslava es divideix en el grup septentrional (txec, polonès, eslovac, rus) i el grup meridional (serbocroat, eslovè, búlgar), tots ells separats per la franja constituïda per l'alemany a Àustria, l'hongarès a Hongria i el romanès a Romania, comptant-hi la important minoria magiar a Transilvània. La família cèltica, per la seva banda, té una distribució ben característica: ocupa una franja occidental, com si (i no és una situació hipotètica) les altres comunitats lingüístiques dominants haguessin estat a punt de fer-les a mar. Així el gaèlic irlandès, el gaèlic escocès, el gal·lès, fins i tot el bretó (fruit d'una emigració tardana cap al continent) es troben arraconats, enfrontats amb un destí malaurat. Finalment, l'albanès (parlat a més a Sèrbia i Macedònia) i el grec s'estenen a Albània i a Grècia, respectivament. En aquesta descripció no analitzem la diversitat dialectal en l'interior de cada llengua, contingent en cada cas. Així l'espai germànic o l'italià ofereixen aital grau de diferències que permetrien qualificar de llengües les seves varietats. I en un sentit homogeneïtzador contrari, no detallem

pactes d'homogeneïtzació o estandardització de llengua com el Tractat de la llengua neerlandesa entre el neerlandès dels Països Baixos o Holanda i el de Flandes.

3.2. *Pes demogràfic i poder d'atracció*

Pel que fa al pes demogràfic, destaca a Europa l'alemany parlat per més de 90 milions de persones i ocupant un espai central al continent. No debades Alemanya és l'estat europeu amb més fronteres i amb més minories extraterritorials de la seva llengua (a França, Bèlgica, Dinamarca, Txèquia, Itàlia). En segon lloc hi ha tres llengües, més o menys igualades, l'italià, el francès i l'anglès. L'anglès, tot i no ser la primera llengua europea, passa a tenir un rol central com a interllengua i a ser la primera llengua de treball de les institucions europees. En tercer lloc es troben el castellà i el polonès, parlats per uns 40 milions de persones, el neerlandès per vint milions i, en ordre descendent, l'hongarès, el txec, el grec, l'eslovac, el finès, el danès, etc. El català, amb aproximadament set-vuit milions de parlants, és parlat més que vuit de les vint llengües actualment oficials a la Unió Europea. Una tercera part dels europeus (Comisió Europea 2004) tenen l'anglès com a segona llengua, mentre sols un deu per cent tenen l'alemany i un altre deu per cent el francès. L'expansió de l'anglès com a interllengua és especialment evident entre els joves, no sols quantitativament (un 66% dels joves entre 15 i 24 anys afirmen parlar anglès) sinó qualitativament (la cultura juvenil anglosaxona penetra aquest sector (Cheshire 2002). El veritable or negre del Regne Unit no és el petroli del mar del Nord sinó comptar amb l'anglès, la llengua hipercentral planetària. Davant d'aquesta hegemonia anglòfona, els francesos advoquen tard i malament una reivindicació de la diversitat lingüística que ells són els primers a no respectar en

el seu hexàgon jacobí. Segons una enquesta Eurobaròmetre (Comisió 2005, 4) el 99% dels luxemburguesos, el 93% dels letons i maltesos i el 90% dels lituans coneixien, a més de la seva llengua materna, almenys una altra llengua mentre que una majoria d'hongaresos (71%), britànics (70%), espanyols, italians i portuguesos (64%) sols parlaven la seva llengua materna. Gens sorprenentment, els països petits són els més multilingües, llevat del cas d'Hongria. En total la meitat dels europeus afirmaren poder mantenir una conversa en una altra llengua. Però aquest aprenentatge d'idiomes encara és insuficient: d'una banda no s'ensenya prou una segona llengua estrangera a secundària i, de l'altra, l'aprenentatge de llengües s'assimila a l'aprenentatge de l'anglès. L'anglès va en camí d'esdevenir la interllengua, malgrat no ésser de cap manera una llengua neutra:

«le choix de l'anglo-américain ne saurait être innocent étant donné les circonstances dans le monde depuis le milieu du XIXe siècle. Une langue qui est partout celle de la puissance et de l'argent n'est pas un moyen neutre de communiquer» (Hagège 2000,172)

Aquest aprenentatge de llengües estrangeres demana un esforç considerable: es calcula que calen unes 10.000 hores per aprendre una llengua, si exigim un nivell elevat de competència en les dues llengües.

3.3. *La vitalitat etnolingüística de les llengües*

Aquesta classificació que acabem de presentar emmascara els desiguals poders que tenen les comunitats lingüístiques, els nombres desiguals de capitals a què donen accés les diferents llengües, els diferents graus de vitalitat etnolingüística subjectiva que tenen els parlants. Una manera elegant de representar la desigualtat real entre les comunitats lingüístiques europees és la proposada per

Nelde et al. (1996) en el seu projecte *Euromosaic*. El subjecte de l'anàlisi no són les llengües sinó els grups lingüístics, és a dir, un tipus de grup social (vegi's una avaluació recent a Williams 2005, 29). Aquesta recerca comparativa té en compte diferents ítems per a la classificació dels grups lingüístics segons el seu poder: la mida, el grau de diversitat econòmica, la intensitat de la immigració, la situació respecte als nuclis centrals econòmics. La vitalitat de les llengües minoritzades depèn de la mesura en què han entrat en el camp econòmic (Williams 2005, 209). Els autors distingeixen, per exemple, les diferents comunitats lingüístiques de les principals llengües minoritzades a Europa: el català i l'alemany. Així es diferencia entre el català de Catalunya, de València, de les Balears, d'Aragó, de França i d'Itàlia. O es diferencia entre l'alemany de Bèlgica, de França o de Dinamarca.

Les posicions més elevades en aquest rànquing, les ocupen l'alemany de Bèlgica, el luxemburguès i el català de Catalunya. En tots tres casos trobem una diversitat econòmica alta i una posició econòmica central. La immigració és alta en el cas de Catalunya i Luxemburg però baixa en el cas de Bèlgica germanòfona. L'alemany a Bèlgica és l'únic que no es troba en el nucli del territori de la llengua. Catalunya ocupa una situació relativament marginal dins de l'economia europea si tenim en compte que el seu nucli es troba en una franja curvilínia entre Milà i Londres. En canvi, els llocs més baixos del rànquing, els ocupen, per exemple, el frisó oriental, el sard, el bretó o l'occità, aquest darrer tant a França com a Itàlia i Espanya.

El català, amb uns aproximadament set-vuit milions de parlants efectius, és, de molt, la llengua sense estat més difosa a Europa, ben per damunt dels germanòfons fora del nucli alemany que no arriben a tres milions. Com s'ha escrit sovint, els catalanoparlants som els primers del vagó de segona en el conjunt

de les llengües europees. O més col·loquialment: són més cap d'arengada que cua de rap.

3.4. Els tipus de política lingüística

Un altre possible criteri és la classificació dels estats europeus segons la seva política lingüística. Siguan (1995) ha classificat les polítiques lingüístiques dels estats europeus en cinc tipus:

(1) *El monolingüisme com a pràctica i com a objectiu*. Portugal, Alemanya, França, Itàlia i Grècia. Evidentment hi ha matisos. Itàlia té un cert grau d'autonomia lingüística, Alemanya reconeix les seves minories frisona i danesa, mentre que França i Grècia han estat tan furibundament jacobins que han ratificat ridículament – o millor dit, han torpedinat- la Carta Europea de les Llengües regionals i minoritàries.

(2) *La protecció a les minories*. El Regne Unit i Holanda donen un cert reconeixement a les seves minories gal·lesa i frisona respectivament;

(3) *L'autonomia lingüística*. Espanya, per exemple, reconeix oficialment les llengües no castellanes en les respectives autonomies.

(4) *El federalisme lingüístic*. En els òrgans central de l'estat estan representades de manera igualitària totes les llengües dels ciutadans, neerlandès i francès en el cas belga, i italià, alemany, romanx (de manera secundària) i francès en el cas helvètic. En canvi, en cada zona hi ha monolingüisme.

(5) *Bilingüisme institucional*. Arreu, tant en els òrgans centrals com en alguns dels òrgans regionals o locals hi ha bilingüisme. És el que succeeix a Irlanda, Luxemburg i Finlàndia.

4. LA REGULACIÓ DEL PLURILINGÜISME A LA UNIÓ EUROPEA.

Davant d'aquesta distribució de llengües, davant aquesta desigualtat de llengües, què fa i què podria fer la Unió Europea? A continuació glossaré les línies programàtiques de la Unió Europea i n'assenyalaré o en destacaré els punts crítics.

4.1. *La filosofia lingüística oficial*

Si examinem el fulletó de la Comissió Europea (Comisión europea 2004) i l'informe de política lingüística presentat al Parlament Europeu (Comisión europea 2005) trobem els punts següents. La filosofia de la UE en política lingüística és que ha de promoure activament la llibertat dels seus pobles a parlar i a escriure en la seva llengua. La Unió anima els seus ciutadans a aprendre altres llengües per raons professionals i per raons culturals. La Unió fomenta també les llengües regionals i minoritàries, parlades per uns 50 milions de persones. La UE treballa amb vint llengües oficials. Cada estat decideix, en adherir-se a la UE, quina llengua oficial aporta, en quina llengua la UE s'adreça al seu estat, i en quina llengua ha de publicar-se la legislació de la UE. Actualment, després de l'ampliació del 2004, trobem vint llengües oficials, però vint-i cinc estats, en compartir alguns estats les mateixes llengües: el neerlandès (Bèlgica/Holanda), l'alemany (Àustria/Alemanya), el grec (Xipre/Grècia), l'anglès (Irlanda/Regne Unit) i el francès o l'alemany (Luxemburg/França o Alemanya). Posteriorment el Consell de la UE del 13 de juny del 2005 va conferir l'oficialitat a la llengua irlandesa en igualtat de condicions a la resta de llengües oficials de la UE.

La Comissió Europea (2005,p.2-3) exalta la diversitat retòricament: "...la Unió Europea no és un gresol en què es fonen les diferències sinó una llar comuna que celebra la diversitat i on les

nostres múltiples llengües maternes són font de riquesa i terra d'adob de la solidaritat i la comprensió mútua" (...) "El respecte de la diversitat lingüística és, juntament amb el respecte de les persones, l'obertura cap a altres cultures, la tolerància i l'acceptació dels altres, un valor fonamental de la Unió Europea".

La política de multilingüisme de la Comissió té tres objectius:

- (a) fomentar l'aprenentatge d'idiomes i la diversitat lingüística a la societat
- (b) promoure una economia multilingüe sana (sic)
- (c) donar accés als ciutadans a la legislació, als procediments i a la informació de la Unió Europea en el propi idioma.

El 15 i 16 de març del 2002, els caps d'estat o de govern de la UE demanaren l'ensenyament d'almenys dues llengües estrangeres des d'una edat molt primerenca. En l'informe de la comissió es destacava que (p.3)"la capacitat de comprendre i de comunicar en més d'un idioma (...) ens anima a obrir-nos a les cultures i les opinions d'altres persones, millora la nostra capacitat cognoscitiva i consolida el coneixement de la nostra llengua materna. Així mateix ens permet exercir el nostre dret de treballar o d'estudiar en un altre Estat membre". S'excloïa a consciència l'esperanto o qualsevol llengua artificial d'aquest programa d'ensenyament

Aquest plantejament multilingüe, ha estat criticat per car. La Comissió Europea argumenta que els costos són ara per ara assumibles: representen una mica més de 2 euros/any per ciutadà.

La Unió proclama el seu respecte per les llengües minoritàries i regionals (artícles 20 i 21 de la Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea 2000). Es tenen en compte tres situacions:

- (a) Enclavaments regionals, totalment o parcialment, en un o diversos estats (basc, bretó, català, frisó, sard, gal·lès)

- (b) Minories en un estat, que són oficials i completament “normals”, en un altre (alemany a Dinamarca o Itàlia, danès a Alemanya)
- (c) Llengües no territorials (íídix, romaní)

Observem que no s'inclouen les llengües de les noves migracions (turc, kurd, àrab, berber...) tot i que poden tenir més parlants que les llengües autòctones, per exemple, l'àrab. Podem constatar, seguint Marí (2006,124-5), dues lògiques en la construcció lingüística de la UE. D'una banda, els ciutadans estan preocupats sobretot en els efectes que té i tindrà la integració europea sobre la diversitat lingüística existent. D'altra banda, els dirigents semblen més preocupats en els inconvenients i les implicacions que comporta la diversitat lingüística europea per al procés d'integració. També Marí ha resumit molt bé com la política lingüística europea no és ni sistemàtica, ni global, ni explícita, en tres aspectes (Marí 2006,125-6):

“...es fan especialment visibles les tres dimensions de l'anomenat dèficit democràtic: les mancances de la subsidiarietat – no es respecten les funcions locals de les llengües subestatal –; les limitacions de la constitucionalitat – ja hem vist el que ha arribat a costar un esment genèric i subordinat a les llengües oficials no estatals-, i la poca evidència del rendiment de comptes (accountability) – la fragmentació i la dissolució de la política lingüística europea fan extraordinàriament difícil percebre quin és el seu abast i quins són els seus efectes”.

4.2. Programes de la UE per desenrotllar els coneixements lingüístics i promoure la diversitat lingüística.

El 2003, la Comissió es comprometé a emprendre quaranta-cinc noves accions per a animar les autoritats nacionals, regionals i locals a treballar també per “un canvi decisiu en la promoció de

l'aprenentatge d'idiomes i la diversitat lingüística”(Comisión 2005, 4). Després del programa *Lingua*, començat el 1990, s'han invertit més de trenta milions d'euros a través dels programes Sòcrates i Leonardo da Vinci en: beques perquè els professors de llengües puguin formar-se a l'estranger, la col·locació de lectors de llengües estrangeres en els col·legis, el finançament d'intercanvis de classes per motivar els alumnes a aprendre idiomes i la creació de nous cursos d'idiomes en CD i en Internet, així com en projectes de sensibilització sobre els avantatges de l'aprenentatge d'idiomes.

La UE ha promogut l'aprenentatge de llengües des dels 90 quan creà el programa *Lingua*, el qual s'incorporà al programa Sòcrates quan aquest es creà el 1995. *Lingua* dona suport a diferents elements del programa Sòcrates a través d'activitats transfrontereres pel que fa exclusivament a les vint llengües oficials. El català en queda exclòs, amb una argumentació com a mínim barroera. Tal com enuncia el Pla d'Acció 2004-2005 (nota 10) (citat a Marí 2006,143). “ la llista de llengües elegibles està definida per la Decisió (sic) com les llengües oficials de la UE més el luxemburguès i l'irlandès. En general, tanmateix, les comunitats de llengua regional i minoritària no cerquen suport per a l'ensenyament de les seves llengües com a idiomes estrangers”. Els objectius del programa *Lingua* són:

- Sensibilitzar entorn de la riquesa multilingüe de la UE.
- Animar a aprendre llengües al llarg de tota la vida.
- Millorar l'accés als recursos d'aprenentatge de llengües en tot el territori d'Europa..
- Fer i difondre tècniques innovadores d'ensenyament i bones pràctiques.
- Assegurar-se la disponibilitat d'una gamma prou àmplia d'eines d'aprenentatge.

La Comunitat és, a més, font principal de finançament de l'Oficina Europea de Llengües Menys Difoses (organització no governamental que representa els interessos dels més de quaranta milions de ciutadans de comunitats lingüístiques regionals i minoritàries), i de la xarxa Mercator (creada el 1987) de centres actius en investigació sobre llengües minoritàries a Europa, amb tres subseus, una sobre legislació a Catalunya, una sobre ensenyament a Frísia i una sobre mitjans de comunicació a Gal·les.

El 2004, després d'una petició del Parlament Europeu, la Comissió va posar en marxa un estudi de viabilitat sobre la possible creació d'una Agència europea per a la diversitat i l'aprenentatge de llengües. L'estudi proposa dues opcions: crear una agència o establir una xarxa europea de centres de diversitat lingüística (opció preferida).

La Unió proclama el dret a viure i a treballar en tot el seu territori. Per a aquesta mobilitat i per al contacte directe amb la gent local és clau el coneixement d'altres llengües. La UE proclama el seu compromís amb el manteniment del seu caràcter multilingüe. La Comissió recentment (2005) ha presentat les següents propostes en aquesta línia:

(1) *Estratègies nacionals*. Cal adoptar plans nacionals que donin coherència i orientació a les accions de foment del multilingüisme. És a dir: “fixar objectius clars per a l'ensenyament d'idiomes en les diferents etapes d'educació i anar acompanyats d'un esforç sostingut de sensibilització sobre la importància de la diversitat lingüística”. I afegeix un esment important i vague tant de les minories històriques com de les noves immigracions: “Així mateix, hauria d'atorgar-se una atenció adequada a l'ensenyament de les llengües regionals i minoritàries i a les oportunitats per als immigrants d'aprendre la llengua del país d'acollida (així com l'ensenyament de les llengües dels immigrants)”

(2) *Millor formació dels professors*. La Comissió té previst elaborar una recomanació sobre les formes d'actualitzar la formació dels professors d'idiomes.

(3) *Aprenentatge d'idiomes a una edat primerenca*, que és un avantatge sols si es forma específicament els professors perquè ensenyin a nens petits, les classes són prou reduïdes, es disposa de materials de formació adequats i els plans d'estudi dediquen prou temps a les llengües. La Comissió publicarà el 2006 un estudi sobre les millors pràctiques en l'aprenentatge d'idiomes a una edat primerenca

(4) *Aprenentatge integrat de continguts i idiomes*, és a dir, l'aprenentatge d'una matèria en una llengua estrangera

(5) *Idiomes a l'ensenyament superior*. L'ús d'altres llengües (sobretot l'anglès) a les universitats ha començat a estendre's a les mateixes universitats catalanes. La mateixa Comissió (2005,6) adverteix que aquesta irrupció pot comportar que la interllengua agafi funcions que corresponen a les llengües locals: “...la tendència en els països no anglosaxons a ensenyar en anglès en lloc de la llengua nacional o regional pot tenir conseqüències imprevistes per a la vitalitat d'aquestes llengües autòctones”

(6) *Desenvolupament de l'àmbit acadèmic del multilingüisme*, és a dir, impuls de centres de recerca i promoció del multilingüisme.

(7) *Indicador europeu de competència lingüística*, que posarà en pràctica la Comissió.

(8) *Especial èmfasi en l'economia multilingüe*. La Comissió, en primer lloc, assenyala que empreses europees perden negoci perquè no dominen les llengües dels seus clients. Cal, sobretot, que la UE sigui un veritable mercat únic, amb una població més mòbil i, per tant, més multilingüe. La Comissió, en aquesta línia té previst donar suport a l'avenç en tecnologies de la societat de la informació relacionades amb les llengües.

4.3. La Carta Europea de les llengües minoritàries i regionals

La Carta és l'intent europeu més profund i reeixit de donar suport a la protecció de les seves llengües. És una proposta catalana, ja que fou llançada en primer lloc per Alexandre Cirici Pellicer en l'Assemblea del Consell d'Europa el 1981 (Puig 2002). La Carta pretén protegir i promoure les llengües minoritàries: és un reconeixement oficial de les llengües en el seu territori; propugna l'ajut públic a l'ensenyament i als mitjans de comunicació, una adopció progressiva de la llengua materna en l'educació i una protecció de la toponímia en la llengua pròpia i de l'ús de la llengua en els intercanvis fronterers. En l'article setè trobem els dotze principis generals que s'han d'aplicar a totes les llengües (Puig 2002,206-207):

- (1) "El reconeixement de les llengües com a expressió de la riquesa cultural.
- (2) El respecte de l'àrea geogràfica de cada llengua.
- (3) La necessitat d'una acció resolta de foment de les llengües amb el fi de salvaguardar-les.
- (4) L'obligació de facilitar i encoratjar l'ús oral i escrit de les llengües en la vida pública i privada.
- (5) El manteniment i desenvolupament de relacions en els àmbits de la Carta entre els grups que usen una llengua idèntica o semblant, i de relacions culturals amb els altres grups de l'estat que usin llengües diferents.
- (6) La provisió de les formes i els mitjans adequats per a l'ensenyament i l'estudi de les llengües a tots els nivells necessaris.
- (7) La provisió de mitjans que permetin l'aprenentatge de la llengua als no parlants, que resideixin en l'àrea on aquesta és parlada.
- (8) La promoció d'estudis i investigacions sobre les llengües.
- (9) La promoció d'intercanvis transfronterers per a les llengües parlades

de manera idèntica o semblant en dos o més estats.

(10) L'eliminació de tota distinció, exclusió, restricció o discriminació que tingui per objecte desanimar o posar en perill el manteniment i desenvolupament d'una llengua.

(11) La consideració que l'adopció de mesures especials a favor de les llengües minoritàries amb l'objectiu de promoure la igualtat entre els seus parlants i la resta de la població, tenint en compte les seves situacions peculiars, no es podrà considerar un acte de discriminació en relació amb els parlants de les llengües més esteses.

(12) El respecte, la comprensió i la tolerància envers les llengües minoritàries han de figurar entre els objectius de l'educació i la formació impartides en el país, estimulant els mitjans de comunicació a perseguir el mateix objectiu".

Fins al 1992 la Carta no és presentada a l'Assemblea del Consell d'Europa, i no entra en vigor fins al 1998, quan almenys set estats la ratifiquen. Els estats la poden ratificar parcialment: cada estat s'ha de comprometre a aplicar-ne un mínim de trenta-cinc paràgrafs. El Consell Constitucional francès, contrari a l'esperit de fons de la Carta, el 1999 emeté un avís d'anticonstitucionalitat respecte a aquesta i deixà clar el predomini del seu jacobinisme més tradicional i tronat (Puig 2002,209): "El govern de la República interpreta l'article 7, paràgraf d, i els articles 9 i 10 (de la Carta) com a principis generals no contraris a l'article 2 de la Constitució, segons el qual *l'ús del francès s'imposa a persones morals de dret públic, així com als usuaris en les seves relacions amb l'administració i els serveis públics*" (cursiva meva)

5. CONCLUSIONS

La Unió Europea pot funcionar d'una manera plurilingüe i sostenible si

s'assegura, en primer lloc, uns principis de subsidiarietat i de funcions exclusives. Una o més llengües poden funcionar com a interllengües però no haurien de substituir sistemàticament les llengües locals: el que pugui fer la llengua local que no ho faci la llengua més global (Bastardas 2005). Cal, en definitiva, una visió ecològica de la gestió de la diversitat lingüística: sols gestionarem allò que coneixem i ens preocupa (*10 tesis... 2000, i Informe...2005*). Recordem els epígrafs de les 10 tesis per a un futur plausible de les llengües i de les cultures:

- (1) Les llengües són, a la vegada, sistemes d'interpretació de la realitat i mitjans de comunicació.
- (2) Les llengües evolucionen en funció de l'adaptació de les comunitats lingüístiques a circumstàncies noves.
- (3) La diversitat lingüística universal és un fet positiu.
- (4) Les situacions de contacte lingüístic són positives quan es regeixen per criteris d'ètica lingüística.
- (5) Totes les llengües són iguals en dignitat.
- (6) L'educació plurilingüe és complementària de la invitació a l'autoestima lingüística.
- (7) Cada una de les llengües és patrimoni de la humanitat.
- (8) La seguretat lingüística és una de les condicions de la participació democràtica.
- (9) El reconeixement de la diversitat lingüística és una de les condicions de la pau.
- (10) La protecció de la diversitat lingüística és una opció a favor d'un món plural i harmònic.

En segon lloc, la unificació europea és possible si la seva diversitat cultural i lingüística ve acompanyada de valors comuns. Cal una cultura europea comuna, que hauria d'ensenyar-se i difondre's pels mitjans de comunicació de masses i per l'ensenyament.

Hem vist un bon reguitzell de mesures a favor del plurilingüisme llançades per la Comissió Europea. Aquestes, a part d'algunes declaracions d'intencions respecte a les llengües minoritàries, van gairebé sempre referides, exclusivament, a les llengües oficials de la Unió, entre les quals no es troba el català. Podem dir que algunes llengües europees neixen amb estrella (són reconegudes a tots els efectes tot i tenir menys parlants que el català) i d'altres neixen estrellades (es veuen deixades en un segon pla vergonyant, que obliga a implorar reconeixement una i altra vegada, i sempre a través i mitjançant els estats). Quan cloem aquest article el català ha vist negada la possibilitat de ser usat com a llengua dels ciutadans en adreçar-se al Parlament europeu (*Avui*, 27 d'abril del 2006). La comunitat lingüística catalana té un marge de maniobra reduït. D'una banda perquè el govern de Madrid, fins i tot amb un executiu socialista favorable, compleix els seus compromisos però a mitges. De l'altra perquè lluitem dividits: València, una part fonamental de la comunitat lingüística, es nega sistemàticament a pressionar conjuntament per la llengua comuna.

Una nova política lingüística europea, que hauria probablement de ser encarregada a un organisme ad hoc, comprèn fonamentalment els següents tres apartats (Marí 1996,120):

- (1) Una reforma del règim lingüístic de les institucions comunitàries. Reduir les llengües de treball a tres i alhora obrir l'oficialitat a totes, inclòs el català, paradoxalment exclòs.
- (2) Una regulació marc del funcionament lingüístic del mercat, que permetés la plenitud de l'ús social de cada llengua en el seu espai territorial i la lliure circulació de professionals. I
- (3) Una participació compensatòria de totes les llengües europees sense

exclusions en els principals programes i fons de la Unió.

(4) Una defensa de les competències lingüístiques subestatal, tenint en compte el principi de subsidiarietat.

Europa, en definitiva, pot rebatre el mite de Babel que ha fet creure a molta gent que la diversitat lingüística era una maledicció: Europa “hauria de ser un espai en què cap llengua no hagués d’esperar ser tutelada o protegida per existir; hauria de ser una àrea en què les diverses llengües que es parlen es desenvolupessin lliurement, amb l’única força dels qui les usen d’una manera madura i responsable” (Argemí 1996,17). Europa pot demostrar que la igualtat de drets (equality) no ha de voler dir necessàriament igualtat de característiques (sameness). Aquesta lluita pel respecte, reconeixement i fins i tot encoratjament de la diversitat ha de servir també per millorar el diàleg amb les noves diversitats que ens arriben de fora d’Europa².

² Els socialistes europeus en motiu del dia d’Europa (9 de maig del 2006) han fet públic un manifest intitulat “La Unió Europea i l’Aliança de Civilitzacions: passem a l’acció”. Dos apartats són especialment rellevants per al reconeixement de la diversitat cultural i lingüística europea:

“(6) A l’interior de les nostres societats, aquest diàleg és especialment important per afavorir la integració respectant la diversitat. No podem tractar el diàleg intercultural com un simple afer de l’acció exterior dels Estats o de la Unió Europea. A mesura que el món esdevé cada dia més interdependent, a tots i cadascun dels països es fa més evident la necessitat d’una dimensió interna d’aquest diàleg. Només així evitarem el risc de fractura que corren les nostres societats;

(7) Europa sempre ha estat una realitat plural, una complexa amalgama de pobles i identitats (Bauman 2006). Adonar-nos d’això ens fa acceptar sense recels la diversitat que ve de fora, fruit d’uns moviments humans que són especialment intensos en l’actualitat però que han existit sempre. Els Estats, les Regions, els Municipis i la Unió, han de vetllar per fer possible que aquesta diversitat esdevingui una oportunitat real per a tothom”

Ara per ara la igualtat lingüística a Europa és un mite, i el tractament que rep la llengua catalana, una iniquitat (Milian 2003, 2004). En aquesta lluita per la igualtat lingüística, essencial per a la democràcia, els països de llengua catalana com a primera minoria europea es troben massa sovint sols, sense aliats, començant pels seus propis estats.

6. BIBLIOGRAFIA

ARACIL, L. V. (1979). «Sociolingüística». *Ictineu. Diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans*. Barcelona: Edicions 62.

— (1982). «Conflicte lingüístic i normalització lingüística a l’Europa nova» (or. 1965). *Papers de sociolingüística*. Barcelona: La Magrana.

ARGEMÍ, A. (1996). «Per la normalitat lingüística a Europa». *Drets lingüístics a la nova Europa. Actes del II Simposi Internacional de llengües europees i legislacions* (2-4 de març de 1995), 11-29.

BADIA, I. (2002). *Diccionari de les llengües d’Europa*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

BASTARDAS, A. (2005). *Cap a una sostenibilitat lingüística*. Barcelona: Angle editorial.

BAUMAN, Z. (2006). *Europa. Una aventura inacabada*. Madrid: Losada.

BECK, U. (2005). *Lo sguardo cosmopolita*. Roma: Carocci.

Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea (2000). DOC 364, 18 de desembre del 2000.

CHAUDENSON, R. (2001). *L’Europe parlera-t-elle anglais demain?* Paris: Institut de la Francophonie. L’Harmattan.

CHESHIRE, J. (2002). «Who We Are and Where We’re Going: Language and Identities in the New Europe». GUBBINS, P.; HOLT, M. (eds.). *Beyond Boundaries. Language Identity in Contemporary Europe*. Clevedon: Multilingual Matters, 19-34.

- COMISIÓN EUROPEA (2004). *Muchas lenguas, una sola familia. Las lenguas en la Unión Europea*. Luxembourg: Unión Europea.
- (2005). *Una nueva estrategia marco para el multilingüismo. Comunicación al Consejo, al Parlamento Europeo, al Comité Económico y Social Europeo y al Comité de las Regiones*. Bruselas: Comisión de las Comunidades Europeas.
- CRAITH, M. N. (2003). «Facilitating or Generating Linguistic Diversity: The European Charter for Regional or Minority Languages». HOGAN-BRUN, G.; WOLFF, S. (eds.). *Minority Languages in Europe: Frameworks, Status, Prospects*. Pasingtoke: Palgrave, 56-72.
- DORIAN, N. (1998). «Western language ideologies and small-language prospects». GRENOBLE, L.; WHALEY, L. (eds.). *Endangered Languages: Language Loss and Community Response*. Cambridge: Cambridge University Press, 3-21.
- FEBVRE, L. (2001). *Europa. Génesis de una civilización*. Barcelona: Crítica.
- FONTAN, F. (1975). *Ethnisme. Vers un nationalisme humaniste*. Bagnols-sur-Cèze: Librairie Occitane.
- GRIN, F. (2003). *Language policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave.
- HAGÈGE, C. (2000). *Halte à la mort des langues*. Paris: Odile Jacob.
- Informe sobre les llengües del món*. Barcelona: Unesco. Angle editorial.
- KYMLICKA, W.; GRIN, F. (2003). «Assessing the Politics of Diversity in Transition Countries». DAFTARY, F.; GRIN, F. (eds.). *Nation-building, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries*. Budapest: Open Society Institute.
- KLOSS, H. (1982). «Der heutige Stand der Sprachen Europas». BRAGA, G.; MONTI CIVELLI, E. (eds.). *Linguistic Problems and European Unity*. Milano: Franco Angeli.
- LAFONT, R. (1991). *Nosaltres, el poble europeu*. Barcelona: Edicions 62.
- LE GOFF, J. (1999). *Europa explicada als joves*. Barcelona: Empúries.
- LODARES, J. R. (2003). «La diversidad lingüística en la UE. Seleccionar las lenguas». *El País*, 16 de març.
- MAALOUF, A. (1998). *Les identités meurtrières*. Paris: Grasset.
- MARÍ, A. (2005). «Fronteras de la frontera». *La Vanguardia*, 9 de setembre.
- MARÍ, I. (1990). «L'articulació de la diversitat lingüística europea». BERRIO, J. et al. (eds.). *La política cultural europea. Una proposta des de Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- (1996). *Plurilingüisme europeu i llengua catalana*. València: Universitat de València.
- (2006). «El multilingüisme a la Unió Europea: tendències recents». *Política i planificació lingüística a la UE*. Eivissa: Editorial Mediterrània, 123-149.
- MARTÍ, F. (2000). «10 tesis per a un futur plausible de les llengües i de les cultures». *XXII Seminari de Llengua i Educació*. 26-27-V-2000.
- MAY, S. (2001). *Language and Minority Rights. Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Harlow: Longman.
- MEILLET, A. (1918). *Les langues dans l'Europe nouvelle*. Paris: Payot.
- MILIAN, A. (2003). *La igualtat de les llengües a les institucions de la Unió Europea: mite o realitat?*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- (2004) «Quatre reflexions sobre el català i la Unió Europea». *Llengua i Dret* 41, 289-308.
- MILIAN-MASSANA, A. (2006). «L'émergence du nouveau droit linguistique dans l'Union Européenne». *The Supreme Court Law Review*, 31, 29-64.

- MINC, A. (1988). *La grande illusion*. Paris: Du Seuil.
- MORIN, E. (1987). *Penser l'Europe*. Paris: Gallimard.
- NELDE, O.; STRUBELL, M.; WILLIAM, G. (eds.). (1996). *Euromosaic. The production and reproduction of the minority language groups of the European Union*. Luxembourg: European Union.
- PÉREZ, M. (2001). «La diversité linguistique en Europe». CHAUDENSON, R. (ed.). *L'Europe parlera-t-elle anglais demain*. Paris: L'Harmattan, 43-55.
- PUIG, L. M. DE (2002). «La carta de les llengües, vint anys després». *Miscel·lània d'homenatge a Modest Prats. Vol. II. Estudi General 22*, 195-211.
- SECRETARIA GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2004). *La diversitat lingüística a la Unió Europea*. Generalitat de Catalunya.
- SIGUAN, M. (1995). *L'Europa de les llengües*. Barcelona: Edicions 62.
- (2003). «La diversidad lingüística en la UE. Preservar la diversidad». *El País*, 16 de març.
- (2005). «Un milagro lingüístico». *La Vanguardia*, 19 de gener.
- TUBELLA, I.; VINYAMATA, E. (1977). *Les nacions de l'Europa capitalista*. Barcelona: La Magrana.
- VENTURA, J. (1963). *Les llengües europees*. Barcelona: Edicions d'aportació catalana.
- (1991, or. 1963). *Les cultures minoritàries europees*. Barcelona: Selecta.
- VILLANUEVA, M. (1999). *Unió Europea. Societat i territori en el procés d'integració*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- WILLIAMS, G. (2005). *Sustaining Language Diversity in Europe. Evidence from the Euromosaic Project*. Pasingstoke: Pangrave.
- <http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/doc/linguistic_diversity_study_en.pdf>.